IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
**Volume 21 Issue 2 May 2026**

# “ALPOMISH” VA “BEOWULF” DOSTONLARINING EPIK ARXETIPLARI, MIFOLOGIK QATLAMLARI VA QAHRAMONLIK MODELI ASOSIDA QIYOSIY-TIPOLOGIK TAHLILI

**Davlatova Nilufar Matmurotovna**
Urganch RANCH Texnologiya Universiteti I-bosqich talabasi
Email:Nilufardavletova076@gmail.com
Tel: +99893 288 66 28

**Norboyev O’ktam Safarboyevich**
Urganch RANCH Texnologiya Universiteti dotsenti., PhD
Email: norboyevuktam1982@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.20131805

**Annotatsiya.** Ushbu maqola o‘zbek xalqining mashhur epik merosi “Alpomish” bilan anglo-sakson adabiyotining qadimiy yodgorligi “Beowulf” dostonini qiyosiy-tipologik nuqtayi nazardan tahlil qiladi[1,2]. Tadqiqot davomida ikki epik asarning shakllanish omillari, syujet qurilishi, qahramon obrazlari, sinov va kurash motivlari, mifologik unsurlari hamda badiiy-estetik mazmuni solishtirib o‘rganiladi[3,4,5]. “Alpomish”ning real hayotga yaqin epik an’analari bilan “Beowulf”ga xos mifologik va diniy qatlamlar o‘rtasidagi farqlar ochib beriladi[6,7]. Tahlil natijalari turli madaniy muhitlarda yaratilgan bo‘lsa-da, har ikki doston umumiy epik arxetiplar va qahramonlik an’analari bilan bog‘lanishini ko‘rsatadi[8,9].
**Kalit so‘zlar:** Alpomish, Beowulf, qiyosiy-tipologik tahlil, epik qahramon, turkiy epos, anglo-sakson eposi, mifologik qatlam, kompozitsiya, arxetip, qahramonlik an’analari, epik tafakkur, doston poetikasi, milliy xususiyat, universallik.

**Аннотация.** В статье проводится сравнительно-типологический анализ узбекского эпоса «Алпомиш» и англосаксонского эпоса «Беовульф». Исследование охватывает исторические предпосылки создания произведений, особенности их сюжетного построения, образы героев, систему испытаний, мифологические мотивы и художественно-идеологическое содержание. Сопоставление показывает различие между реалистической эпической традицией «Алпомиша» и мифологически-религиозной основой «Беовульфа». При этом подчёркивается, что оба произведения, несмотря на разные культурные истоки, опираются на общие эпические архетипы и древние представления о героизме.
**Ключевые слова:** Алпомиш, Беовульф, сравнительно-типологический анализ, эпический герой, тюркский эпос, англосаксонский эпос, мифологический слой, композиция, архетип, героические традиции, эпическое мышление, поэтика эпоса, национальная специфика, универсальность.

**Abstract.** This article presents a comparative-typological examination of the Uzbek epic “Alpomish” and the Anglo-Saxon masterpiece “Beowulf.” The study analyzes the historical background of both works, their narrative structure, heroic characters, types of challenges, mythological elements, and artistic-ideological content. By contrasting the socially grounded epic nature of “Alpomish” with the myth-oriented and partially Christianized worldview of “Beowulf,” the research highlights key differences between the two traditions. At the same time, the analysis underscores the shared epic archetypes and heroic patterns that emerge despite the distinct cultural and geographical origins of the two epics.

**Keywords:** Alpomish, Beowulf, comparative-typological analysis, epic hero, Turkic epic, Anglo-Saxon epic, mythological layer, composition, archetype, heroic traditions, epic worldview, epic poetics, cultural specificity, universality.

**Kirish.** Dunyo xalqlarining og‘zaki ijod an’analarida epik dostonlar nafaqat badiiy tasavvurning yuksak ifodasi, balki jamiyatning axloqiy me’yorlari, tarixiy xotirasi hamda qahramonlik haqidagi tasavvurlarning asosiy ko‘zgusi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi[1]. Har bir xalq o‘z epik merosida o‘zining milliy dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi va tarixiy tajribasini saqlab qoladi[2]. Turkiy xalqlar epik tafakkurida “Alpomish” qanday beqiyos o‘rin egallasa, german-sakson adabiyotida “Beowulf” shuncha muhim va tamal toshi vazifasini bajaradi[3,4].

Geografik masofalar, etnik farqlar, diniy qarashlar va tarixiy sharoitlar bir-biridan keskin farq qilsa-da, ushbu ikki dostonning tub mohiyati va ularda mujassam topgan epik strukturalar o‘rtasida e’tiborga molik tipologik yaqinliklar mavjud[5,6]. Qahramonning jamiyat hayotidagi o‘rni, uning sinovlardan o‘tishi, dushman kuchlarga qarshi kurashi, xalqning ideal sifatlari bilan uyg‘unlashgan fazilatlari-bularning barchasi epik tafakkurning umumiy qonuniyatlariga asoslanadi[7,8]. Shu bois “Alpomish” va “Beowulf” kabi asarlarni o‘zaro qiyoslash nafaqat ikki dostonning badiiy xususiyatlarini yanada chuqurroq anglashga, balki turli xalqlarning qadimiy dunyoqarashi, qahramonlik idealari va epik an’analari o‘rtasidagi mushtaraklikni kashf etishga imkon beradi[9,10]. Mazkur o‘xshashliklar insoniyat tafakkurining ildizida umumiy arxetiplar mavjudligini ko‘rsatib, epik merosning global ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi[11].

**Adabiyotlar tahlili**. Doston janri epik tafakkurning eng qadimiy qatlamlari sirasiga mansub bo‘lib, har bir xalqning tarixiy xotirasi, qadriyatlari va dunyoqarashi unda o‘zining yorqin aksini topadi. O‘zbek xalqining “Alpomish” dostoni va german-skandinav xalqlarining “Beowulf” eposi ana shunday nodir yodgorliklar sirasiga kiradi. Bu mavzu bo‘yicha ayrim umumiy ilmiy qarashlar mavjud bo‘lsa-da, "Alpomish" va "Beowulf" dostonlarining epik arxetiplari, mifologik qatlamlari hamda qahramonlik modeli asosidagi kompleks qiyosiy-tipologik tadqiqotlar yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Garchi “Alpomish” turkiy-oq bo‘z urug‘lar dunyoqarashi va Markaziy Osiyo epik an’anasi mahsuli, “Beowulf” esa german-skandinav mifologiyasi va Yevropa qadimgi epik maktabiga mansub bo‘lsa-da, ularning asosiy syujetida sezilarli tipologik yaqinliklar mavjud. Bu o‘xshashliklar ikki doston orasida tarixiy aloqa bo‘lganini emas, balki umuminsoniy epik tafakkur, arxetiplar va mifologik syujet modellarining universalligini ko‘rsatadi. Quyida syujet o‘xshashliklarining asosiy yo‘nalishlari yoritiladi:

1. Ikkala dostonning boshlanishida ham qahramon tasodifiy shaxs emas, balki ilohiy qudrat yordamida dunyoga kelgan, kelajakda el-yurtni himoya qilish uchun taqdirdan belgilangan shaxs sifatida tasvirlanadi.

2.Har ikkala asarda voqealar qahramonning yovuz kuchga qarshi kurashi atrofida rivojlanadi.

3. Ikkala dostonning markazida: xalqni himoya qilish, adolatni tiklash, jamiyat barqarorligini saqlab qolish kabi ijtimoiy-ma’naviy g‘oyalar turadi.

Asarning farqli jihati shundaki Alpomish tirik qoladi, elni birlashtiradi va bu turkiy eposning hayotga ijobiy qarashiga mos keladi. Beowulf ajdaho bilan jangda halok bo‘ladi bu esa yevropa epik an’anasidagi tragik qahramonlik modeli. Ammo har ikkala yakun epik g‘alabaning ramzi sifatida qabul qilinadi.

Doston janri ko‘p asrlar davomida shakllanib, turli ijtimoiy-siyosiy sharoitlarda boyib borgan. Shu bois ularni mazmuni, tuzilishi va tarixiy ildizlariga ko‘ra tasniflash folklorshunoslikda muhim ilmiy vazifalardan hisoblanadi. O‘zbek dostonchiligi bo‘yicha eng

mukammal va ilmiy asoslangan tasniflardan biri B. Sarimsoqov tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, u dostonlarni uch yirik guruhga ajratadi: qahramonlik dostonlari, romantik dostonlar va tarixiy dostonlar. Anglo-sakson epik merosi mazmuniy, janriy va funksional mezonlarga ko‘ra bir necha guruhlarga tasniflanadi. Asarlar soni ko‘p bo‘lmaganiga qaramay, ular mazmunan xilma-xil anglo-sakson epik asarlari qahramonlik dostonlari va diniy-didaktik eposlarga bo‘linadi. Qahramonlik dostonlari germannik urf-odatlar, jangovar jasorat, vassallik an’analari, qabilaviy birlik g‘oyalariga asoslanadi. Nafaqat o‘zbek xalqining, balki butun turkiy xalqlar epik tafakkurining eng qadimiy va yuksak namunalaridan biri hisoblangan “Alpomish” dostoni hamda german-skandinav epik merosining durdona asari bo‘lgan “Beowulf” dostonlari xalqlarning tarixiy xotirasi, urf-odatlari, qadriyatlari va hayotiy qarashlarini o‘zida mujassam etgan bebaho yodgorliklardir. Har ikkisi bir-biridan uzoq, o‘zaro bog‘liq bo‘lmagan madaniy-mintaqaviy makonda yuzaga kelganiga qaramay, ularda xalqning qahramonlik ideali, epik dunyoqarashi va mifologik tasavvurlari umumiy tipologik xususiyatlarga ega. Bu dostonlardagi qahramonlar obrazlari, syujetning asosiy bosqichlari, g‘oyaviy yo‘nalishlar, epik arxetiplar ham o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘ladi. “Alpomish” dostoni turkiy epik an’ananing an’anaviy qahramoni - el-yurtni himoya qiluvchi, adolatni tiklovchi, oila va urug‘ manfaatini ustun qo‘yuvchi bahodir obrazini yaratadi. “Beowulf” esa german qahramonlik idealining mahsuli bo‘lib, yovuz kuchlar - Grendel, uning onasi va ajdaho kabi kuchlarga qarshi kurashuvchi jasur jangchining epik timsolini ifodalaydi. Ikkala doston syujeti ham qahramonning sinovlardan o‘tishi, uning kuch-qudrat sinovi, xalq oldidagi burchini bajarishi va epik doirani to‘ldiruvchi yakuniy jang bilan bog‘liq.Shuningdek, har ikki eposning ichki mazmunida mifologik qatlamlar muhim o‘rin tutadi. “Alpomish”da turkiy tasavvurlarga xos ajdodlar ruhi, qut, bahodirning ilohiy qudrat bilan bog‘langanligi kabi tasavvurlar aks etsa, “Beowulf”da german-skandinav mifologiyasining izlari - monstrlar, ajdaho kultlari, qadimgi german qahramonlik kodeksining unsurlari ko‘zga tashlanadi.

“Alpomish” va “Beowulf” dostonlari bir-biridan uzoq va o‘zaro bog‘liq bo‘lmagan madaniy-mintaqaviy makonlarda yuzaga kelgan bo‘lishiga qaramay, ular umumepik tafakkur uchun xos bo‘lgan ko‘plab tipologik o‘xshashliklarni namoyon etadi. Ikkala doston ham o‘z xalqining tarixiy xotirasi, ma’naviy qadriyatlari va dunyoqarashini mujassam etgan epik yodgorlik bo‘lib, ular orqali turkiy va german-skandinav xalqlarining qahramonlik ideali, mifologik tasavvurlari va epik estetikasi yaqqol namoyon bo‘ladi. “Alpomish”da turkiy alp konsepsiyasi yetakchi bo‘lib, qahramon yurt himoyachisi, adolat posboni va oila sadoqati timsoli sifatida gavdalanadi. “Beowulf”da esa german jangchi qahramoni obrazi - yovuz kuchlarga qarshi yakka bahsga chiquvchi, shon-shuhratni oliy qadriyat sifatida ko‘radigan bahodir timsoli markazda turadi.Har ikkala dostonning syujet asoslari ham epik an’ananing universal modeliga mos keladi: qahramonning kelib chiqishi, uning sinovga chorlanishi, safarga otlanishi, yovuz kuchlar bilan kurashishi va jamiyat hayotiga ta’sir ko‘rsatadigan natijaga erishishi kabi bosqichlar mavjud. “Alpomish”da asosiy sinovlar Kalmoguz zulmi, el-yurtning tarqoqligi va Barchinoyning asir olinishi bilan bog‘liq bo‘lsa, “Beowulf”da bu sinovlar Grendel, Grendelning onasi va ajdaho kabi demonik kuchlarning paydo bo‘lishida namoyon bo‘ladi. Har ikkala qahramonning asosiy vazifasi tartibsizlik, zulm va xavf kuchlariga qarshi kurashish orqali jamiyatga barqarorlik olib kelishdir. Shu bilan birga, dostonlardagi yovuz kuchlar tabiatida farqlar mavjud: turkiy eposda ular ko‘proq ijtimoiy va siyosiy xarakterga ega bo‘lsa, german eposida ular mifologik-demonik, kosmogonik mohiyat kasb etadi.

Dostonlarning mifologik qatlamlari ham o‘ziga xos. “Alpomish”da turkiy tasavvurga xos qut, ajdod ruhi, ot kultiga oid tasavvurlar epik mazmunni boyitadi. Boychibor otining qahramonning ruhiy-u jismoniy kuchi bilan bog‘lanishi turkiy mifologiyaga xos arxetipik elementdir. “Beowulf”da esa german-skandinav mifologiyasi an’analari - gigantlar, demonlar, ajdaho kultlari, qahramonning o‘lim orqali shon topishi kabi motivlar asosiy o‘rin tutadi. Bu

qatlamlar ikki xalqning qadimiy dunyoqarashidagi farqlarni aniq ko‘rsatadi: turkiy eposda hayotiylik, avlod davomiyligi, ijtimoiy uyg‘unlik g‘oyalari ustun bo‘lsa, german eposida o‘lim, shon, fidoiylik va jangovar jasorat asosiy g‘oyaviy yo‘nalish sifatida ilgari suriladi.

Qahramonlik modeli ham ikki eposda turlicha talqin qilinadi. Alpomish oila, urug‘ va yurt manfaatini birinchi o‘ringa qo‘yuvchi ijtimoiy qahramon sifatida gavdalanadi. U o‘z janglari orqali jamiyatning ichki tartibini tiklaydi, adolatni qaror toptiradi va yaxlitlikni mustahkamlaydi. Beowulf esa jangchi qahramon sifatida ko‘proq metafizik yovuz kuchlarga qarshi kurashadi. Uning qahramonlik mohiyati shon-shuhrat, vafodorlik, mardlik va o‘zini qurbon qilish g‘oyalariga tayanadi. Shu sababli “Beowulf”ning yakuni fojiali bo‘lib, qahramonning o‘limi bilan tugaydi. “Alpomish” esa optimistik yakunga ega - el-yurtning tiklanishi, adolatning qaror topishi bilan doston o‘z epik doirasini yakunlaydi.

O‘xshash jihatlar qatoriga qahramonning epik safarga otlanishi, jamiyatni xavfdan qutqarish, yovuz kuchlar bilan olishish, epik formula va barqaror tasvirlardan foydalanish, jasorat va sadoqatning yuksak qadrlanishi kiradi. Farqli jihatlar esa syujet yakuni, qahramon motivatsiyasi, yovuz kuchlarning tabiati, mifologik asoslar va dostonning umumiy ruhida namoyon bo‘ladi. “Alpomish” hayotiylik, davomiylik va ijtimoiy uyg‘unlikka urg‘u bersa, “Beowulf” jangovar qahramonlikning fojiali mohiyatini aks ettiradi.

**Tadqiqot metodologiyasi.** Ushbu tadqiqot “Alpomish” va “Beowulf” dostonlarining epik arxetiplari, mifologik qatlamlari hamda qahramonlik modeli asosida qiyosiy-tipologik tahlil qilish metodiga tayangan holda olib borildi. Qiyosiy tahlil jarayonida avvalo har ikki dostonning tarixiy-madaniy shakllanish omillari, syujet bosqichlari, qahramon obrazlari, yovuz kuchlarning tabiati hamda epik formulasizmlar kabi komponentlar filologik va mifologik jihatdan ko‘rib chiqildi. Shuningdek, epik tafakkurga xos universal arxetiplarning namoyon bo‘lishi aniqlanib, turkiy va german-skandinav epik maktablari o‘rtasidagi umumiylik va farqlar tizimli ravishda taqqoslandi. Tadqiqot davomida epik qahramonning vazifasi, jamiyatdagi o‘rni, uning sinovlar orqali kamolga yetishi, shuningdek, dostonlarning badiiy-estetik tamoyillari alohida metodik yondashuv asosida tahlil qilindi. Mifologik qatlamni aniqlashda turkiy tasavvurlar (qut, ajdod ruhi, ot kultlari) bilan german-skandinav mifologiyasiga xos demonik kuchlar, ajdaho kultlari, gigantlar va diniy qatlamlar solishtirildi. Shu tarzda tadqiqot metodologiyasi epik yodgorliklarning umumiy genezisi va milliy xususiyatlarini ilmiy aniqlashga xizmat qildi.

**Tahlil va natijalar.** Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, “Alpomish” va “Beowulf” dostonlari butunlay boshqa madaniy va tarixiy muhitda shakllangan bo‘lishiga qaramay, epik tafakkurga xos ko‘plab umumiy arxetiplarni o‘zida mujassam etadi. Eng avvalo, har ikkala dostonda qahramonning kelib chiqishi ilohiy yoki taqdir tomonidan belgilangan shaxs sifatida talqin qilinadi. Qahramonning jamiyat hayotidagi o‘rni, uning sinovlarga duch kelishi, yovuz kuchlarga qarshi kurashi va xalqni xavfdan qutqarishi epik syujetning asosini tashkil etadi. Bu jihatlar dostonlarning asosiy kompozitsion va funksional yaqinligini ta’minlaydi. Biroq epik asarlarning ichki mazmunida jiddiy farqlar ham mavjud. “Alpomish” ko‘proq ijtimoiy-maishiy zamin bilan bog‘langan bo‘lib, unda qahramon oila, urug‘ va el-yurt manfaatini ustun qo‘ygan holda adolatni tiklaydi, xalqni birlashtiradi va yakunda tirik qoladi. “Beowulf” esa jangovar qahramonlikning fojiali modeliga asoslanadi: qahramonning asosiy vazifasi demonik kuchlarga qarshi kurashish, shon-shuhrat orttirish va o‘zini qurbon qilishdir; oxir-oqibat Beowulf ajdaho bilan so‘nggi jangda halok bo‘ladi. Shu bilan birga, yovuz kuchlarning tabiati ham mutlaqo farqlidir: turkiy eposda ular ijtimoiy-siyosiy mazmunga ega bo‘lsa, german eposida ular kosmogonik va mifologik mohiyat kasb etadi. Mifologik qatlam ham ikki epik maktabning asosiy tafovutini tashkil etadi. “Alpomish”da turkiy ajdodlar ruhi, qut, Boychibor otining sakral ahamiyati kabi elementlar ko‘zga tashlanadi. “Beowulf” esa german-skandinav mifologiyasining demonlar,

gigantlar, ajdaho kabi obrazlar bilan boyitilgan. Shunga qaramay, har ikki asarda qahramonning asosiy vazifasi tartibsizlik, zulm va xavf kuchlariga qarshi kurash orqali jamiyat barqarorligini saqlashdan iborat. Tahlillar natijasida aniqlanishicha, “Alpomish” hayotiylik, davomiylik va ijtimoiy uyg‘unlik g‘oyalarini ilgari sursa, “Beowulf” jangovar jasorat, shon-shuhrat va metafizik fidoiylik g‘oyasini ulug‘laydi.

**Xulosa va takliflar.** Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, har ikki doston o‘z xalqining milliy o‘zlikni anglashida, tarixiy xotirasida, ma’naviy qadriyatlarida alohida o‘rin tutadi. “Alpomish” turkiy epik an’anasining ijtimoiy uyg‘unlikka asoslangan optimistik qahramonlik modelini yaratgan bo‘lsa, “Beowulf” german an’anasining fojiali jangchi modelini mujassam etadi. Ular orasidagi farqlar madaniyatlararo epik tafakkurning boyligini va xilma-xilligini belgilaydi. Quyidagi takliflar tadqiqot natijalaridan samarali foydalanish imkonini beradi:

1. “Alpomish” va “Beowulf” dostonlaridagi qahramonlik modeli asosida yoshlar tarbiyasiga oid maxsus ma’naviy-ma’rifiy dasturlar ishlab chiqish, unda jasorat, sadoqat va vatanparvarlik kabi qadriyatlarni targ‘ib etish.
2. Turkiy va german-skandinav mifologiyalarini qiyosiy o‘rganishga doir o‘quv qo‘llanmalar va maxsus kurslar yaratish, filologiya talabalari uchun epik madaniyatni o‘zaro solishtirish imkonini kengaytirish.
3. Har ikki doston bo‘yicha raqamli interaktiv platformalar (qahramonlar daraxti, syujet xaritalari, mifologik model vizuallari) ishlab chiqish orqali o‘quv jarayonini yanada samarali va ko‘rgazmali qilish.

**Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Alpomish. O‘zbek xalq qahramonlik dostoni.// Toshkent: Fan, 1999. 250 s.
2. Rahmonov N. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi.// Toshkent: O‘qituvchi, 2005. 320 s.
3. Mirzayev T. O‘zbek epik an’analari va qahramonlik dostonlari.// Toshkent: Fan, 2010. 280 s.
4. Jirmunskiy V. M. Tyurkskiy geroicheskiy epos.// Moskva: Nauka, 1974. 400 s.
5. Beowulf. A New Verse Translation by Seamus Heaney.// New York: W. W. Norton & Company, 2000. 75 s.
6. Chadwick H. M., Chadwick N. K. The Growth of Literature. Vol. I.// The Ancient Literatures of Europe. Cambridge: Cambridge University Press, 1932. 512 p.
7. Tolstoy N. I. Mifologiya i epos.// Moskva: Nauka, 1982. 360 s.
8. Lord A. B. The Singer of Tales. Cambridge, MA.// Harvard University Press, 1960. 370 p.
9. Propp V. Ya. Morfologiya skazki.// Leningrad: Academia, 1928. 230 s.
10. Bowra C. M. Heroic Poetry.// London: Macmillan, 1952. 410 p.
11. Rahmonov N. Epik an’ana va qahramonlik tafakkuri.// Toshkent: Fan, 2012. 290 s.